

tity grounded. Directions of ordering in Commercial Law of Ukraine of legal norms about branches and partnerships are marked.

Keywords: legal status, branch, partnership, enterprise, rights for a legal entity, organs of local self-government, economic relations.

УДК 349.3

Лазор Л.І.

доктор юридичних наук, професор
декан юридичного факультету Східноукраїнського
національного університету імені Володимира Даля

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті визначаються основні тенденції розвитку соціальних прав в умовах глобалізації. Виявляються основні напрями наукового пошуку дозволу проблем реалізації соціальних прав в умовах того, що змінюється мироустройства під впливом глобальних процесів. Обґрунтовується необхідність переосмислення ряду уявлень, що склалися, про соціальні права людини.

Ключові слова: глобалізація, права людини, соціальні права, універсальні права людини, колективні права, міжнародно-правове регулювання.

Процес глобалізації як об'єктивний за своєю природою і характером процес не може не впливати певним чином на права людини. У зв'язку з цим, на сьогодні у правових науках виникає безліч суперечок і розбіжностей із приводу ступеня і характеру дії процесу глобалізації на права людини. Особливо цікавим є вирішення питань про дію «глобалізуючого» середовища на розвиток і реалізацію соціальних прав.

Мета цієї статті — визначення основних тенденцій розвитку соціальних прав у сучасних умовах повсюдного посилення і розширення глобальних процесів у державно-правовій дійсності.

Питання про тенденції розвитку соціальних прав людини — це питання не тільки і не стільки їх стану на сьогодні, скільки основних напрямів їх розвитку, що якоюсь мірою виявляються сьогодні, у майбутньому. При цьому виділення певних тенденцій можливе, якщо прослідкувати еволюцію прав людини і супутні їй події світового масштабу.

Так, виникнення у другій половині ХХ століття третього покоління прав і свобод, що одержали назву колективних, у загальнотеоретичному плані стало результатом осмислення нового етапу розвитку прав людини, що асоціюється з процесом глобалізації і переосмислення попередніх етапів їх еволюції. Водночас у науковій літературі зустрічаються критичні вислови щодо колективних прав, також як і свого часу, деякі держави відмовилися від визнання прав другого покоління, реалізація яких передбачила активну і різнобічну участь держа-

ви. Серед критичних зауважень на адресу прав третього покоління, зокрема, вказується на те, що колективні права є не суб'єктивними й, отже, не можуть підлягати захисту у судовому порядку. Проте, більшість авторів, визнаючи права третього покоління, вказують на необхідність їх повного усвідомлення і розуміння як на національному, так і на міжнародному рівні, для чого, безумовно, буде потрібен певний час.

Дійсно, поява третього покоління прав пов'язана з усвідомленням як людством у цілому, так і окремими спільнотами солідарних інтересів, зневажаючи які може перервати нормальний розвиток людства. Соціальні права, що виникли в історії як права другого покоління, під впливом процесів глобалізації сьогодні також трансформуються певною мірою у колективні права третього покоління. При цьому основне питання полягає у тому, як вони змінюються, що відбувається між правами другого і третього покоління, чи витісняються індивідуальні за своїм характером права другого покоління колективними правами третього. Безумовно, індивідуальні і колективні соціальні права відрізняються за своєю природою, характером і т.д., проте слід визнати, що соціальну сферу рівною мірою характеризує наявність не тільки індивідуальних, але і колективних суб'єктів, що постають у вигляді будь-яких соціальних утворень (громада, трудовий колектив, сім'я). У різних державах організація життєдіяльності соціуму здійснюється з різним ступенем поєднання індивідуальних і колективних елементів залежно від культурних і цивілізаційних переваг. Класичною ілюстрацією панування індивідуалізму є американське суспільство. США дотепер не приєднуються до Міжнародного пакту про соціальні, економічні і культурні права, не визнаючи соціальні права другого покоління і відповідні зобов'язання держави. З іншого боку, в Китаї відповідно до конфуціанської традиції держава виступає на сторожі колективних інтересів і як основний соціальний інститут докликане забезпечити громадський порядок і соціальну гармонію.

Тенденція випереджаючого розвитку соціальних колективних прав, що явно виявляється сьогодні в світовій практиці нормотворчості відносно до індивідуальних, є адекватною реакцією соціуму на наростання всіляких глобальних погрозів сучасного світу як антропогенного, так і природного характеру. Як показує історія розвитку людського суспільства у найбільш відповідальні і загрозові для його існування і стійкого розвитку періоди, посидюються колективні нормативні регулятори у всіх сферах життєдіяльності. Сьогодні, коли ідеологія індивідуалізму, що породила егоїзм і свавілля особи, сприяла зосередженню більшої частини благ у руках небагатіях, а, отже, призвела до зростання числа знедолених і неміщих знову виникла соціальна нестабільність і напруженість, яка може бути знята тільки колективними інститутами соціального захисту. Ці процеси вже можна спостерігати в окремих правових регламентаціях соціальної сфери. Зокрема, слід зазначити розширення застосування інституту соціального страхування і соціального партнерства у соціально забезпечувальних відносинах як на національному, так і на міжнародному рівнях правового регулювання.

Проте розширення і реалізація породжених глобалізацією колективних соціальних прав повинні здійснюватися на підставі їх балансу з індивідуальними. Не дивлячись на істотні відмінності індивідуальних і колективних соціальних прав у сучасному суспільстві, що визнає себе цивілізованим, вони не тільки не повинні протиставлятися, але й взаємно поєднуються і доповнювати один одного. У зв'язку з цим наукова думка має бути спрямована на пошук і концептуальне осмислення такого балансу у міру розвитку суспільно-політичного устрою світової спільноти.

Одним із основних напрямів розвитку соціальних прав у сучасному світі слід зазначити їх універсалізацію. Щодо прав людини цей термін використовується на позначення їх загальності, тобто мається на увазі їх всеосяжний характер, спрямованість на будь-яку і кожну людину, всі види самоорганізації соціуму, незважаючи на культурні, національні та інші особливості.

Щодо соціальних прав, слід відзначити, що до недавнього часу питанням їх універсалізації приділялася незначна увага. Це було пов'язано з певними процесами у світовій історії, які безпосередньо впливали на економічні та інші взаємозалежності різних регіонів і держав (війни, розпад колоніального устрою світу). Крім того, права людини використовувалися, м'яко кажучи, «не за призначенням», що істотно обмежувало їх сприйняття і просування у неєвропейських регіонах.

У зв'язку з цим доречно пригадати один із напружених висловів М. Тетчер, яка вбачала у правах людини, сформульованих у Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу, «приховані цілі». Вона, зокрема, писала, що одна з таких цілей полягає «у підпорядкуванні суверенітету держав, демократичних процедур прийняття рішень і національного законодавства міжнародними інститутами і групами тиску» [1, с.311]. Багато авторів, що досліджують права людини, також убачали у вимозі розвинених держав до всіх інших, які сьогодні відносять до економік, що розвиваються, дотримуватися високих соціальних стандартів таку приховану мету як обмеження конкурентоспроможності їх товарів на світовому ринку. Або спроби експансії західної цивілізації і культури, що робить замах на самобутність і різноманіття інших регіонів, насильницьке просування західного уявлення про права людини.

Проте під впливом процесів глобалізації, що розвивають ідеї єдиного людського співтовариства з єдиними загальнолюдськими цінностями й інтересами, проблемам універсалізації соціальних прав людини стали приділяти все більше уваги як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Саме глобалізація стимулювала пізнання і визнання необхідності формування універсальних прав людини. При цьому швидко виявилися національні, культурні і цивілізаційні суперечності, які якщо не повністю, то істотно ускладнюють загальну універсалізацію як прав людини у цілому, так і соціальних прав, зокрема.

Так, на думку відомого російського вченого Н.Н. Моїсеєва, «припущення про якісь універсальні права людини, однаково придатні для населення всієї планети, є такою ж ілюзією, як і уявлення про можливість однозначної інтерпретації уявлень про добро», при цьому «поняття про права людини і людські цінності тісно пов'язані у свідомості людей із тими особливостями цивілізації, до яких

вони належать і які визначають протягом багатьох сотень років умови їх побуту і поведінки». [2, с. 37].

Підтримуючи думку про те, що зараз дійсно людство ще не дозріло до універсалізації у сфері соціальних прав людини, все ж таки слід зазначити необхідність пошуку консенсусу з цього питання. При цьому теоретичному осмисленню підлягає не тільки наявність такого соціально-правового явища як універсальні соціальні права, але і механізм реалізації цих прав. І починати цей процес слід з уніфікації відповідного нормування, орієнтуючись на мінімальні соціальні стандарти, прийнятні для всіх культур і цивілізацій, які повинні не тільки не протиставлятися, але і навпаки, взаємно доповнювати і збагачувати один одного. Саме різноманіття нормативних рішень щодо соціальних прав людини може забезпечити виживання всього людства в умовах такої стрімкої зміни світоустрою, а не західне уявлення про права людини, яке одними незахідними країнами сприймається добровільно, а іншим насаджується насильницьки (Ірак, Афганістан). Особливо обережно слід підходити до розробки міжнародних механізмів реалізації універсальних соціальних прав. У практичному плані дуже важливе вирішення питання про те, коли, як і в якій формі міжнародні інституції можуть втручатися на правових підставах у внутрішні справи держав з метою спонукання до дотримання універсальних соціальних прав на їх території або відновлення цих прав у разі їх порушення.

Вже сьогодні у практиці міжнародних відносин має місце таке втручання, як із боку міжнародних організацій, так і з боку окремих держав. Зокрема, останнім часом набула поширення у наукових колах і великого міжнародного резонансу ідея про реалізацію соціальних стандартів через міжнародні економічні інститути, зокрема, Всесвітню торгову організацію (ВТО). Широко відома і практика Конгресу США з обмеження торгових відносин із державами — порушниками прав людини.

Проте, факт такого закріплення на міжнародному рівні зовсім не означає дєвєість подібних юридичних конструкцій. Як показує практика, вони залишаються на папері, оскільки або не ратифікуються, або виключаються обмовками більшістю держав, як розвинених, так і таких, що розвиваються економік. Крім того, боротьба за включення положень про універсальні соціальні права до міжнародних торгових і економічних угод ще не закінчена і пошук шляхів вирівнювання соціальних стандартів продовжується.

На нашу думку, у цілому, можливість примушування правовими способами дотримання універсальних соціальних прав на міжнародному рівні не можна заперечувати, проте не у тому вигляді, в якому вона сьогодні передбачена в міжнародних документах.

Питання зростання і розподілу національних багатств мають бути у компетенції національних урядів тією мірою, в якій це не загрожує стійкому розвитку всього міжнародного співтовариства. Тому необхідно розробити і нормативно закріпити універсальні індикатори такої загрози і, насамперед, в соціально-економічному еквіваленті.

Особливо слід виділити також тенденцію збільшення розриву між формальними і реальними соціальними правами і поступове зведення останніх до техніко-

юридичного стану і змісту. Вважаємо, що для глибшого розуміння соціальних прав людини у сучасних умовах глобалізації і для повнішого визначення тенденцій і перспектив їх розвитку необхідно приділяти більше уваги розгляду й аналізу не тільки і не стільки їх формально-юридичним, скільки змістовним, конкретно-історичним, сутнісним аспектам. При цьому наукове осмислення має зосереджуватися не тільки на встановленні закономірностей їх розвитку і реалізації, скільки на їх спадкоємності й особливостях на різних етапах розвитку суспільства і держави.

Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що соціальні права людини — феномен, що визначає взаємодію людини і держави, яка залежить від відповідного етапу розвитку суспільних процесів. Розглядаючи глобалізацію як черговий етап на шляху розвитку державно організованого суспільства всі автори, що спеціалізуються на правах людини, відзначають активний вплив глобалізації на середовище, що «оточує» й формує права людини. При цьому даються різні оцінки з приводу ступеня і характеру впливу глобалізації на соціальні права і його наслідки. У будь-якому випадку, за будь-якого сценарію такого розвитку наукові дослідження у сфері соціальних прав повинні їх своєчасно прогнозувати і максимально зосереджуватися на встановленні негативних аспектів такого впливу, пропонуючи правові способи їх подолання.

Література

1. Тэтчер М. Искусство управления государством. — М., — 2003. — 542с.
2. Права человека в России: декларация нормы и жизнь (Материалы международной конференции, посвященной 50-летию Всеобщей декларации прав человека) // Государство и право. — 2000. — №1. — С.37.

Лазор Л.И. Основные тенденции развития социальных прав в условиях глобализации. — Статья.

В статье определяются основные тенденции развития социальных прав в условиях глобализации. Выявляются основные направления научного поиска разрешения проблем реализации социальных прав в условиях изменяющегося мироустройства под воздействием глобальных процессов. Обосновывается необходимость переосмысления ряда сложившихся представлений о социальных правах человека.

Ключевые слова: глобализация, права человека, социальные права, универсальные права человека, коллективные права, международно-правовое регулирование.

Lazor I. Basic progress trends of social rights in the conditions of globalization. — Article.

In the article the basic progress trends of social rights concerne in the conditions of globalization. Basic directions of scientific search of permission of problems of realization of social rights come to light in the conditions of changing world under act of global processes. The necessity of comprehension of row of the folded pictures is grounded of social human rights.

Keywords: globalization, human rights, social rights, universal human rights, collective rights adjusting.

УДК 349.2

Панасюк О.Т.
Кандидат юридических наук
доцент кафедры трудового, экологического
та земельного права юридического факультета
Киевского университета имени Тараса Шевченка

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Розглянуто особливості набуття поняттям соціальної відповідальності сучасних ознак, зокрема, через розуміння суспільної взаємодії, інтегрування в правову реальність та відновлення почуття справедливості в учасників трудових відносин.

Ключові слова: соціально-правова відповідальність, учасники трудових відносин.

Розвиток сучасного трудового права не можна уявити без вирішення основних методологічних проблем, до яких слід віднести й питання про зміст стосунків працівника та роботодавця як основних учасників трудових відносин. При цьому юридичну модель «права-обов'язки» не можна обмежити лише організаційним та економічним наповненням, конкретизованим у поняттях — організації праці, умови праці, трудова функція та ін.

Сьогодні важко уявити зміст трудових відносин (відповідно зміст юридичних прав та обов'язків) без факторів впливу (чинників, першоджерел, першопричини формування змісту тощо), які належать до соціальної сфери суспільного життя, а також у сфері світогляду та ціннісних орієнтацій.

Разом з тим, надзвичайно актуальним є питання про роль держави у вказаних відносинах та про межі її втручання таких відносин. Актуальність цього питання має значний ступінь. Це пов'язано із наслідками зміни типу суспільної взаємодії, які мають прояв і у тому, що держава практично втратила функції роботодавця, «залишивши» за собою роль посередника (арбітра, гаранта). Цією проблемою у тій чи іншій мірі займалися С.М. Прилипка, О.М. Ярошенко та інші вчені. Разом із тим, певні особливості соціально-правової відповідальності учасників трудових відносин ними досі не розглядалися, що і є метою статті.

Якщо визнати той факт, що причиною зміни ролі держави у трудових відносинах є «брак» економічних спроможностей безпосереднього впливу на трудові відносини, то слід припустити висновок й про зменшення безпосередніх соціальних зобов'язань держави.

Таке припущення не може бути об'єктивним, оскільки роль держави як активного учасника трудових відносин не тільки зменшилась, але й по багатьох аспектах значно зросла.

Роль держави у певних сферах суспільного життя (зокрема, у економічній сфері) дійсно може бути зведена до функцій гарантування, контролю та нагляду